

ŞİHABUDDİN es- SİVASİ
ve
UYUNUT- TEFÂSİR'İNDEKİ METODU

10. Sayıdan Devam

Doç.Dr.Şükür ARSLAN

Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebetleri Beyanı

Yer yer âyetler arasındaki mana münasebetlerine temas eder, fazla teferruata girmeden en basit şekli ile belirtmeye çalışır. Bu tür açıklamalarına şu misali verebiliriz:

الذى علم بالقلم ¹⁴⁸ اى علم الانسان الخط و الكتابة بالقلم ولك من كرمه لان قى علم الكتابة منافع كثيرة ، لا تضمة الا بالكتابة ، قيل اول من خط بالقلم ادريس بتعليم الله تعالى ، ووجه المناسبة بين خلق الانسان من علة و بين تعليم الخط بالقلم تنبيه على ان اللاتسان هالتين ، حالة الذلة وهى كونه علة ، وحالة العزة وهى كونه عالما بالتعليم وهو اشرف المراتب يعنى انه كان ذليلا مهينا فاعزه الله بالعلم . فذل ذلك على انه لو كان غير العلم اشرف لكان ذكره اولى . وقوله " علم الانسان مالم يعلم " ¹⁴⁹ بدل من " علم بالقلم " اى علم عباده ما لم يعلموا وخرجهم من ظلمات الجهل الى نور العلم ذلك ايضا من كرمه العظيم .

" Kalem ile - yazmayı - öğretten " yani insana yazıyı ve kalemle yazı yazmayı öğretti. Bu, Allah'ın lutfundandır. Çünkü yazı yazmada pek çok yarar vardır. Söylendiğine göre kalem ile ilk yazı yazan Allah Tealâ'nın öğretmesiyle İdris (A.S.) olmuştur.

İnsanın kan pıhtısından yaratılması ve kalemle yazı yazması arasındaki münasebet; İnsanın iki durumunun bulunduğuna dikkat çekilmesidir. Bunlardan biri kan pıhtısından olması nedeniyle zillet hali, diğeri ise öğrenebilme yeteneğinden ötürü mertebelerin en şerefli olan izzet halidir. Demek oluyor ki, insan değersizdi, onu ilimle üstün kıldı. Bu, eğer ilimden daha şerefli bir şey olsaydı onu

¹⁴⁸Alak sûresi, 4.

¹⁴⁹Alak sûresi, 5.

zikretmesinin daha uygun olduğuna delâlet eder. " İnsana bilmediğini öğretti " cümlesi " kalemlle öğretti " cümlesinden bedeldir. Yani kullarına bilmediklerini öğretti ve onları cehalet karanlıklarından aydınlığa çıkardı. Bu da Allah'ın keremindedir ¹⁵⁰.

Âyetler arandaki münasebetlere yer verdiği gibi kimi sûreler arasındaki münasebete de temas eder. Aşağıdaki misalde görüleceği üzere bunları kendi görüşü olmaktan çok müfessirlerin görüşleri olarak verir fakat müfessirlerin isimlerini zikretmez .

" يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقود " ¹⁵¹ قال المسرور : لما ابتد الله في سورة النساء

بالامر بتقواه للناس ليوحده ويظهره مع بيان انه خلقهم وكثرهم من نفس واحد رجلا ونساء ووصاهم بقسمة الموارث بينهم على المقدار التي فرضها في الوصية و بيان الحدود و الاحكام العدل و الظلم ثم ختم السورة بالقسمة الموارث التي لم يذكر في الوصية على المقادير المفروضة فيها بين الاخوات ، أكد حفظ ذلك في هذه السورة بالامر بالوفاء بعهد المؤكد في دين الله من تحليل حلاله و تحريم حرامه .

" Ey inananlar, yaptığınız akidleri yerine getirin ". Müfessirler derler ki ; Allah Teâlâ, Nisâ sûresinde insanları, kadın ve erkekler olarak yaratıp sayılarını çoğalttığını beyân etmiş, kendisini birleyp itâat etmelerini, kırkup saymalarını emretmiş, mirası aralarında farz kıldığı yolla bölüşmelerini tavsiye etmiş, adalet ve zulüm hükümlerini açıklamış, Mâide sûresinde ise ahde vefayı emretmekle bunların korunmasını te'kid etmiştir.

Bazen âyetlerin faziletine de temas eder. Fakat bunlar pek fazla değildir. Daha çok konu ile ilgili hadis ve eserleri nakleder, kısa açıklamalarda bulunur. Bazı müfessirlerin yaptığı gibi her sûrenin sonunda o sûrenin fazileti ile ilgili bir hadis nakletmez. Müellifimizin Bakara sûresinin son âyetlerinin faziletleri hakkında yaptığı nakillerden biri şöyledir :

¹⁵⁰Uyûnu't-Tefasir, II,vrk.223 b.

¹⁵¹Mâide sûresi

قال ابن عباس رضي الله عنهما : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما دعا بهذه الدعوات قيل له عند كل كلمة قد فعلت ، وقال صلى الله عليه وسلم " من قرأ آيتين من آخر سورة البقرة لى ليلة كفتاه " اى من قيام الليل او من حساب يوم القيامة .

İbnu Abbas (R.A.) şöyle demiştir : Resulullah (S.A.) bu duaları - Bakara sûresinin son âyetlerini - okudugunda her kelimeyi - cümleyi - söyledikçe kendisine hiç şüphesiz yerine getirdin denildi. Resulullah (S.A.) de " her kim geceleyin Bakara sûresinin son iki âyetini okursa, ona kâfil gelir " dedi. Yani gecesini thya etmiş olur, yahut kıyamet günü hesabında ona yeter ¹⁵² .

6- Akaid ve Kelâmî Konuların Beyanı

Yeri geldikçe akaidle ilgili meselelere kısaca temas eder, kımnın görüşü olduğunu belirtmez. Aşağıdaki mısallerde bazılarının, ameli imandan saydıklarını söylemiş, kime ait olduğunu belirtmediği gibi kaynak da vermemiştir :

قال المسلمون : يا رسول الله ما صنع الله بصلاة اخواننا الذين صلوا الى بيت المقدس وماتوا عليها فانزل الله تعالى " وما كان الله ليضيع ايمانكم ¹⁵³ اى صلاتكم الى بيت المقدس قبل التحويل لان الصلاة لا تكون الا بالايان ، وبهذا استدلل البعض على ان العمل من الايمان ، وقيل معناه ايمانكم بالصلاة الى البيت المقدس ولما قال : ايمانكم بالمخاطب تغليبها للاحياء المحضور على الاموات فالمراد ايمان الاحياء و الاموات .

Bazı müslümanlar, ey Allah'ın eleçisi Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılan ve kiblenin değişmesinden önce vefat eden kardeşlerimizin kıldıkları namazlar hakkında Allah Teâlâ ne yapacak, dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle buyurdu : " Allah sizin imanınızı zayı edecek değildir " yani kiblenin Beytu'l-Haram'a çevrilmesinden önce Beyti'l-Makdis'e yönelerek kıldığınız namazlarınızı zayı edecek değildir. Çünkü iman olmadan namaz olmaz.

¹⁵² Uyunu't-Tefâsir, I, vrk. 39 a. Hadis için bkz. Buhârî, Megâzî, 12; Müslim, Musafîr, 255; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 4.

¹⁵³ Bakara sûresi, 143.

Bazıları, bu ayeti, amelin imandan olduğuna delil göstermişlerdir ¹⁵⁴. Mescid-ı Aksa'ya yönelerek namaz kılınmasına imanınız, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Sağ olanlar hazır ve çoğunluk oldukları için hitab sağılardır. Bundan maksat ise, sağ ve vefat etmiş olanların imanındır ¹⁵⁵.

Müellifimiz kelâmî konulara da fazla yer vermemiş, kelâmî meselelerle ilgili izahları gayet kısa tutmuştur. Umumiyetle şahıs ve mezhep isimlerini de zikretmemiştir.

Şimdi bu nitelikleri taşıyan bir misal verelim :

" لنلا يكون للناس على الله حجة ¹⁵⁶ يوم القيامة " بعد " ارسال الرسول " اليهم فلا يقولوا " ما ارسلنا اليك رسلا فكيف تعلمنا ؟ قيل لو لم يكن ارسل الله اليهم رسولا كان ذلك عدلا منه لو هبة العقل الذي به يعرف التوحيد لهم ولكن ارسل الرسل فضلا منه ليكون بينهما على النظر مع تليغ ما حملوه من التكليف الدينى و تعليم الشرائع والاداباة للعلم وزيادة فى الحجة عليهم

Peygamberler geldikten sonra - kıyamet günü - insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmaması için " O gün bize peygamber göndermedin, bize nasıl azab edersin diyememeleri için, denilir ki, şayet insanlara peygamberler gelmemiş olsalardı, Allah'ın kendülerine tevhidî bilmelerini sağlayacak olan akıl nimetini verdiğinden yine de onlara zulmedilmiş olmazdı. Fakat Allah Teâlâ katından bir iyilik olarak, peygamberleri gönderdi ki, onların arasında bir gözlemci olsunlar, mesajlarını onlara iletmişler, dinî hükümleri öğretmişler, öğrenme hızlansın, delil çok veya güçlü olsun ¹⁵⁷.

بعد اذ لم يكن كافرا ، وقيل كان فى علم الله منهم ، وهذا القول جهرى ¹⁵⁸ وكان من الكافرين
والاول سنى .

" O, zaten- kâfirdendi - oldu - ". Başlangıçta kâfir değildi, sonradan kâfir oldu. Denilir ki, o yani İblîs, Allah Teâlâ'nın ısm-ı

¹⁵⁴ Haricilere göre amel imandan bir cüzdür. Mu'tezile'ye göre amel terkeden küfürdür fakat, yeri beyne'l-Menzileteyn'dir. bkz., et-Taftazani, Sa'duddin Mes'ud b. 'Umar, Şerhu'l-Makasid, Âmirre Matbaası, İstanbul, 1277, II, 182.

¹⁵⁵ Uyunu't-Tefsîr, I, vrk. 18 b.

¹⁵⁶ Nisâ sûresi, 165.

¹⁵⁷ Uyunu't-Tefsîr, I, vrk. 76 b.

¹⁵⁸ Bakara sûresi, 34.

ezelisinde kâfirlerdendir. Bu söz Cebriyye'ye girer. Birincisi ise sünündür
159

Allah'ın ilminde kâfir olması demek, İblis istese de inanmazdı, zira inanmamak onun için mukadderdi. Böyle düşünmek ise Cebriyyeciliktir. Onun için de yukarıdaki âyet-i kerimeyi " kâfirlerden oldu " şeklinde anlamak daha muvafık gelmektedir.

7- Fıkıh ve Ahkâmî Konulara Yer Vermesi

Ahkâm âyetlerinin tefsirini diğer âyetlerin tefsirinden biraz daha geniş tuttuğu müşahade edilir. Umumiyetle Ebû Hanife'nin görüşlerinin yanında İmam Şafi'nin görüşlerini de zikreder. Bir kısmında İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer verir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in adı Mâlik'den daha az geçer. Nadiren de dört mezhebin dışındakilere atıfta bulunur. Bazen de " kâle gayruhum " ifadesi ile kimi kastedtiğini meçhul bırakır. Aşağıdaki misalde görüleceği gibi mezhep imamlarının görüşlerini verir, tenkidlere girmez hatta tercihini de açıkça belirtmez, mümkün merteye tarafsız kalmaya çalışır. Fakat yine de Ebû Hanife'nin görüşünü üstün tuttuğu hissedilir .

فاغسلوا وجوهكم و ايديكم الى المرافق¹⁶⁰ أى مع المرافق، فيدخل المرافق في الغسل لوورد الستة بذلك . " و امسحوا برؤسكم " و الياء فيه زائدة ، وقيل تعريض ، لمالك يوجب مسح جميع الرأس كالوجه في التيمم ، و أبو حنيفة يبعد كاحمد ، و الشافعي يوجب ما يطلق عليه اسم المسح كشعرة واحدة بخلاف مطلق الرأس في الحج فإنه لا يجزى عنده اقل من ثلاث شعرات لان الامر هنا مطلق المسح و الامر هناك حلف شعر الرأس وائل الجمع ثلاثة عندهم قوله " و ارجلكم " بالنصب عطفا على ايديكم و بالجر عطفا على رؤسكم على سبيل التمهية و الجوار كما في قوله تعالى " وحو عين " ووجب بعض الناس المسح عليها ظاهر العطف ومنع بان المسح لم يضرب له غاية في الشرع وهنا جاء به " الى " وهي غاية فيحمل المسح على الغسل الخفيف وقيل فائدة هذا العطف وان كانت غير مبرحة وهي على الاقتصاد في صب الماء على الرجلين لانها مظنة الاسراف في صب الماء . قوله " الى الكعبين " اي وجب غسل الرجلين مع الكعبين كاليدين مع المرفقين ، و الشافعي و محمد بن جرير لا يوجبان غسل المرفقين و الكعبين مع اليدين و الرجلين نظرا الى كلمة " الى " قبل اما جميع المرافق وتسمى الكعبين لان جميع المرافق يقابل

159 'Uyûnu't-Tefsîr, I, vrk.7 a.

160Maide sûresi,6.

جمع المخاطبين فيلزم منه انقسام الاحاد بالاحاد وان تشبيه الكعبين لنفي توهم ، ان في كل رجل من الرجلين كعبين لو قال في كل رجل كعب واحد له طرفان من جانبي الرجل فيكون التفسير على هذا ان كل مكلف يجب عليه غسل رجله الى الكعبين منهما بخلاف المرافق لانه لا توهم فيه .

" Ey inananlar, namaz kılacağınız zaman yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin. Hakkında hadis bulunduğu için ayak topukları yıkamaya dahildir. " Bîruûsikum " daki bâ harfi cerri zaidir. Tab'îd için olduğu da söylenir. İmam Mâlik, teyemmümde yüzün meshedilmesi gibi, abdestte başın tamarının mesh edilmesinin farz olduğuna kanıdır. Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel gibi başın dörtte birinin mesh edilmesini, Şafi'i ise " mesh " sözcüğünün ifade ettiği mana miktarınca başın bir kısmının mesh edilmesini farz görür. Bu hacdaki traş olmanın aksine bir tane saç teli dahi olabilir. Hacda üç saç telinden daha azın kesilmesi caiz değildir. Çünkü burada emir mutlaka mesh etmektir. Hacda ise saçların kesilmesi esastır. Şafi'ye göre cemnin alt sınırı üçtür. " Ercûleküm " " eydiyeküm " üzerine atfedilerek mansub, " ruûsikum " üzerine atıfla da mecrur olur. Bu iğrab şekli ¹⁶¹. " حوز عين " âyetinde olduğu gibi tâbi olma ve civâr ile dir. Bazıları atfın açık olması nedeniyle ayakların mesh edilmesi gerektiğine kanı oldular. Şer'i de meshin şuraya kadar yapılacaktır gibi bir sınır konulmaması sebebiyle ayakların mesh edilmesi yasaklandı. Burada " ricleyn " kelimesi, nihayet ifade eden " ilâ " harfi cerri ile gelmiştir. Bu itibarla da " mesh " hafif yani mübalağa edilmeden yıkamaya yorumlanır. Pek uygun olmamakla birlikte bu atfın şöyle bir faydasının bulunduğu söylenir : Ayakların yıkanmasında iktisatlı davranmak yani aşırıktan sakınmaktır. Zira ayak yıkamada suyun fazla dökülmesiyle israf çok olur . " الى الكعبين " ifadesinde ayakların topuklarla beraber yıkanmasının farz olduğu anlaşılır. Tıpkı kolların dirseklerle beraber yıkanması gibi. eş-Şafi'i ve Muhammed b. Cerir " ilâ "ya rağmen, kollarla beraber dirseklerin, ayaklarla beraber de topukların yıkanmasının farz olduğunu kabul etmezler. Denilir ki âyet-i kerimde dirsek kelimesi cemi, ayak kelimesi de tesniye olarak yer almıştır. Zira dirsek kelimesinin çoğul olması muhatabın çoğul olmasına mukabildir. Onun için de âhâdın, âhâda ayrılması gerekir. Topuk

¹⁶¹ Vâkıa, sûresi, 22.

keltmesinin tesniye olarak gelmesi vehmi kaldırmak içindir. Zira her ayakta iki topuk vardır. Şayet her ayakta bir topuk, onunda, ayağın iki yanında iki tarafı vardır demiş olsa, buna göre tefsir şöyle olurdu : Her mükellefe, dirseklerde olduğunun aksine iki ayağını topuklarla beraber yıkaması gerekirdi ki, burada vehm söz konusu değildir ¹⁶².

Ahlâk ve âdab-ı muâşeret konularına önem verdiğini söyleyebiliriz. Zira yerî geldikçe hadis ve kıbar-ı kelamlarla sözü uzatmadan izaha çahşır, okuyucuyu aydınlatmaya gayret sarfeder. Şimdi konuyu nasıl ele aldığımızı bir iki mîsalde görelim.

" اذ قال موسى " 163 عطف على قوله " واذا قلنا " عطف قصة على قصة ليعتبروا بها أي واذا ذكر
اذ قال موسى بن عمران " لفتاه " أي لعبدده وانما قال " لفتاه " تعليما للادب . قال صلى الله عليه
وسلم : ليقبل احدكم فتاى وفتاى ولا يقبل عهدى وامتى " .

" Musa şöyle demişti " ifadesini " demiştik ... " kavline matuftur, ifret almaları için kıssa, kıssaya atfedilmiştir. Musa b. 'Umrân'ın kölesine " delikanlım " demesini hatırla. Suf terbiye maksadıyla köleye delikanlık denilmiştir. Nebî (S.A.) de şöyle buyurmuştur : " Sizden biriniz kölesine kölem demesün; delikanlım, kızanım desün " ¹⁶⁴.

Söylenen şey hakikat dahi olsa, insanların izzet-i nefislerini rencide edecek bir şey söylenmemesi, aksine gönüllerini alıcı, onurlarını okşayıcı tarzda hitab edilmesi isteniyor ki bu davranışların da öyle olmasını gerektirir.

Yukarıdaki mîsal, toplumda hürriyetini dahi kaybetmiş en alt seviyedeki insana nasıl söylenip, davranılacağı ile ilgili idi. Şimdi de en üst seviyedeki birine, üstelik zalim ve kendisi gibi inanıp düşünmeyenlerle nasıl konuşulacağı, onlara karşı nasıl davranılacağını öğütleyen bir mîsal verelim :

162 'Uyunu't-Tefsîr, I, vrk. 80 a.

163 Kehf sûresi, 60.

164 'Uyunu't-Tefsîr, II, vrk. 8 b. Hadis için bkz. Buhârî, 'İtk. 17.

"وقولا له قولنا ليتنا 165 الرؤساء بالكلام اللين الرطب الى الاتقياد من كلام العنف . قيل سبق في عمله انه لا يتذكر ولا يسلم فكيف يستقيم قوله " لعله يتذكر او يخشى " 166 اجيب بان الترجي في " لعل " لهما اذها على رجائكما لا يخيب سعيبكما ...

"O'na yumuşak söz söyleyin " başkanlar, lidereler sert sözden çok yumuşak sözleri dinlerler. Firavn'un geçmiş tutumundan öğüt almadığı, hak dini kabul etmediği bilinmektedir. Onun için " belki öğüt alır veya korkar " denilmesi nasıl uygun olur ? sorusuna şöyle cevap verilir : Buradaki teracci, Hz.Musa ile Harun'un Firavn'a gitmeleri nedeniyle umulur ki emeğinizin karşılığı zayı olmaz, ecrinizi alırsınız 167 dir.

8- Teşvik ve Tehdit Bildiren Âyetleri Beyan

Âyetlerin havı olduğu teşvik ve tehditleri açıklamaya önem verir, bunlara okuyucunun dikkatini çeker, tehditlere karşı tedbirli olunmasını, teşviklere uyulmasını îma eder. Şimdi konu ile ilgili açıklamalarına bir iki misal verelim :

" و تلذون الاخرة " 168 بالثناء و الياء في الفعلين اى تتركون العمل لها وفيه تويج لهم بحب عمل الدنيا وترك الاهتمام بالآخرة

" Ahireti bırakıyorsunuz ". " yezerûne " ve " tezerûne " şeklinde de okunur. Yani ahiret amellerini terk edersiniz. Burada dünya ile ilgili işleri sevmek ve ahirete müteallik amelleri önemsememekten dolayı bir tehdit vardır 169.

Şimdi de teşvikle ilgili bir misal verelim :

" و الذين ينفقون " 170 يجوز ان يكون صفة للتقين ويجوز ان يكون خبر مبتدئ محذوف هي هم الذين ينفقون أموالهم " في السراء و الضراء " اى في حال اليسر و العسر وقيل في الصحة و المرض ، وفيه حث على التصديق بما امكن على كل حال ، حال قلة او كثرة قال عليه الصلاة

165 Tâhâ sûresi, 44.

166 Tâhâ sûresi, 4.

167 'Uyûnu't-Tefâsîr, II, vrk, 21 a-b.

168 Kıyâme sûresi, 21.

169 'Uyûnu't-Tefâsîr, II, vrk. 206 b.

170 Âl-i İmrân sûresi, 134.

و السلام : " السخى قريب من الله قريب من الجنة قريب من الناس بعيد من النار ، و البخل بعيد من الله بعيد من الجنة بعيد من الناس قريب من النار ¹⁷¹ .

" O (takva sahibi olan)lar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar ". "ellezine" kelimesi " müttakî" lerin sıfatı olabileceği gibi, mahzûf mübtedanın haberi de olabilir. Manâ, onlar mallarını bollukta ve darlıkta infak ederler. Hastalık ve sağlıkta Allah için harcarlar, şeklinde de yorumlanmıştır. Burada az veya çok olsun her durumda ve inkân nisbetinde sadaka vermeye teşvik vardır. Nebî - salât ve selâm ola olsun - şöyle der : Cömert kimse, Allah'a, Cennet'e ve insanlara yakındır. Cimri ise Allah'tan, Cennet'ten ve insanlardan uzaktır, cehenneme yakındır ¹⁷² .

Bir başka misal :

" المال و البنون زينة الحياة الدنيا ¹⁷³ يتجمل بهما هنا ، فيه تزويد المؤمنين ، فيها توبيخ للمفتخرين بها يعني الزينة التي ينتخر بها الاغنيا ، ليس بزيادة الاخرة .

" Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür " O ikisi (mal ve evlât) ile burada - dünyada - güzel olunur. Onda müminlerin rağbetini azaltma, mallarının ve oğullarının çokluğu ile övünenlere tehdit vardır. Demek oluyor ki, zenginlerin övündükleri şeyler ahiret azığı değildir ¹⁷⁴ .

9- Muhkem ve Müteşabih Konularını Beyanı

es-Sivâsi, Kur'an-ı Kerim'de muhkem âyetlerin yanında müteşabih âyetlerin varlığını kabul eder. Muhkem âyetlerin Kur'an'ın aslı olduğunu, müteşabihlerin manaya delâletlerinin ihtimalli ve karmaşık olması nedeniyle muhkem âyetlere hamledilerek tevîl edilmesi gerektiğini, buna ihtiyacı bulunduğunu ifade ile Âl-i İmran sûresindeki konuyla ilgili âyetinin tefsirinde şöyle der :

¹⁷¹ Hadis için bkz. Tirmizî, Birr, 40.

¹⁷² 'Uyûnu't-Tefsîr, I, vrk. 49 b.

¹⁷³ Kehf sûresi, 46.

¹⁷⁴ 'Uyûnu't-Tefsîr, II, vrk. 7 a.

" آيات محكمة 175 معنات واضحات لا يدخل فيها شيء من الاشتباه من أم الكتاب
 أى تلك المحكمات أصل الكتاب الذى تعمل عليه الاحكام و ترد عليه المتشابهات بالتأويل
 " و آخر متشابهات " عطف على آيات ، و متشابهات صفة اخرى و منه آيات آخر يدخل فيها
 اشتباه و احتمال يحتاج الى التأويل مثل المحكمات و المتشابهات ، و قوله تعالى " لا تأمر
 بالفساد " 177 محكم ، و قوله " امرنا مترفها ففسقوا فيها " 176 متشابه و تأويله امرنا
 بمعنى كثرنا كما يجوز: فى موضعه و قبل المراد بالمحكم ما لا يدخل تغيير كالتاسخ ،
 و المتشابه ما يدخله التغيير كالتسوخ و الاول اظهر لقوله " وما يعلم تأويله الا الله " 178
 و انما لم يجعل الله القرآن كله محكما كما فى التشابه من الابتداء و التمييز بين الثابت على
 الحق و المتزائل فيه كابتلاء بنى اسرائيل بالنهار فى الاعتقاد بينهم و لان النظر
 فى التشابه و الاستدلال به كشف الحق بوجوب عظم الاجر و نيل الدرجات عند الله ...

" Muhkem âyetler " manası açık, teville ihtiyâç göstermeyen, tereddüde mahal bırakmayan âyetlerdir ki " onlar kitab'ın esasî ve temelidirler. Yani hükümlerin üzerine terettüb ettiği ve kitabın aslını teşkil eden âyetlerdir. Müteşâbih âyetler bunlara - muhkemlere - uygun olarak yorumlanırlar ". Bir kısmı da müteşâbihtir. Bu " âyât " üzerine atfedilmiş olup, onun ikinci bir sıfatıdır. Ve diğer bazı âyetleri vardır ki, manasında kapalılık ve neyin kastedildiği tam olarak kestirilemez, dolayısı ile de teville ihtiyâç duyulur. " Allah kötülüğü emretmez " âyeti muhkeme, " nimet ve refahtan şımarmış olanlara emrederiz de fesad çıkarırlar " âyetini de müteşâbihe misal verebiliriz. Tevili " emernâ " çoğaltmak manasınadır. Muhkemden maksat, nâsîh gibi değişme olmayan, müteşâbih ise mensuh gibi değişiklik vuku bulandır da denilmiştir. " Onun tevilini Allah'dan başkası bilmez " âyeti nedeniyle birinci görüşüm daha isabetli olduğu açıktır. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in tamamını muhkem kılmamıştır. Müteşâbih ile denemek, hak üzere sebat edenle, etmeyenleri birbirinden ayırmak gayesi mevcuttur. Nitekim İsrail oğullarını itikadda nehir ile denemiştir 179. Müteşâbihi inceleyip hakkı ortaya çıkarmak için

25 Âl-i İmrân sûresi, 7.

176 İsrâ sûresi, 16.

177 A'raf sûresi, 28.

178 Âl-i İmrân sûresi, 7.

179 Müellifin sözünü ettiği İsrail oğullarının nehir ile denenmesi, Bakara sûresinin 249. âyetinde zikredilmektedir.

onunla istidlâlde bulunmak Allah katında büyük bir ecir kazandırır ve derecelere yükseltir ¹⁸⁰.

Bazı sûrelerin başında bulunan ve " huruf-u mukattaa " denilen harfleri İbnu Abbas'tan gelen rivayetlerden de istifade ederek aşağıdaki misallerde olduğu gibi tevîl ederek kısaca açıklamaya çalışır:

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِیْمِ ۝ ۱۸۱
 مَعْنَاهُ يَا ٱنْسَٰنُ ۝ أَوْ مُحَمَّدٌ ۝ أَوْ فَوَٱتِحِ ٱلسُّورِ ۝ يَلْتَمِعُ بِهِ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعِزَّةِ ۝
 قُرْءِ ٱلْهَٰمِ ۝ بَيْنَ ٱلْكَسْرِ ۝ وَٱلْفَتْحِ ۝ وَبِٱلْأَمَٰلَةِ ۝ وَبِٱلْفَتْحِ ۝ قُرْءِ ۝ بِسْمِ ۝

Manası ey insan, ey Muhamed demektir. Yahut sûrelerin başlangıç harfleridir. Allahu Teâlâ sözüne onunla başlamıştır. " Ya harfi " kesre fetha arası yahut imale ile veyahut da fetha ile okunur¹⁸².

• الر • 183 • اى أن الله الرقيب على كل شىء
 • الر • yani ben her şeyi denetleyen Allah'ım ¹⁸⁴.

10- Tenkidleri

es-Sivâsî, tenkidlere fazla yer vermez. Tenkid etmek istediği görüşleri umumiyetle isim zikretmeden kısaca verir, münakaşalara girmez, sözü uzatmadan onu reddeder.

Konuyu uzatmamak için bir misalle iktifa edeceğiz :

• وتضع كل ذات حمل حملها • 185 • اى ولدها قبل تمامه خرفا • ويدل على ان الزلزلة فى الدنيا •
 • ومن قال فى يوم القيامة جعل ذلك لرضا تهويلا لشأن الساعة

" Her gebe yükünü atar ". Yani yavrusunu doğum zamanı gelmeden korktuğu için düşürür. Bu, kıyamet depreminin dünyada olacağını gösterir. Kim onun hesap gününde olacağını söylese,

¹⁸⁰ Uyunu't-Tefsîr, I, vrk. 39 a-b.

¹⁸¹ Yâsin sûresi, 1.

¹⁸² Uyunu't-Tefsîr, II, vrk.112 a.

¹⁸³ İbrahim sûresi, 1.

¹⁸⁴ Uyunu't-Tefsîr, I, vrk. 183 a.

¹⁸⁵ Hac sûresi, 2.

kıyamet günü hakkında tehlikeli bir iddiada bulunmuş olur ¹⁸⁶.

11- Âyetlerden Sonuçlar Çıkarması

Kimi zaman âyetlerden bazı sonuçlar çıkardığı görülmüştür. Aşağıdaki misalde ilmin, diğer şeylerden, Peygamberlerin de meleklerden üstün olduğunu söylemesi gibi :

فقال انهؤنى باسماء هؤلاء ¹⁸⁷ المخلوقات " ان كنتم صادقين " انى لا خلق اعلم و اكرم منكم
وليه دليل على فضل العلم ، اذ لو كان فى الوجود شئ اشرف من العلم لكان الواجب اظهار
فضل ذلك الشئ لا بالعلم ، و دليل ايضا ان الاتيياء افضل من الملائكة ...

Haydi onların isimlerini bana söyleyin dedi " yani yaratıkların isimlerini " eğer doğru iseniz ". Hiç şüphesiz ben, sizden daha bilgili ve daha üstününü yaratırım. Burada ilmin üstünlüğüne delâlet vardır. Çünkü ilimden daha üstün bir şey olsaydı, ilmin değil onun üstünlüğünün belirtilmesi gerekirdi.

Burada ayrıca peygamberlerin meleklerden daha faziletli olduklarına işaret mevcuttur ¹⁸⁸.

SONUÇ

Şihâbuddîn es-Sivâsi, Osmanlı devrinde hâşyecilik döneminden sonra ilk müstaklî tefsiri yazma vasfını hatırdır, eseri de aynı özelliği taşıyan ilk tefsirdir.

" Uyunu't-Tefâsir " bir dirayet tefsiridir. Hemen bütün dirayet tefsirlerinde olduğu gibi onda da rivayetle ilgili pek çok şey vardır. Müellifi; hadislerden, sahabi ve tabii kavillerinden istifade etmiş, israiliyât nitelikli hikâyelere çokça yer vermiştir.

Gramer kaidelerini sık sık hatırlatarak bunların bir kısmında

¹⁸⁶ Uyunu't-Tefâsir, II, vrk. 34 b.

¹⁸⁷ Bakara sûresi, 31.

¹⁸⁸ Uyunu't-Tefâsir, I, 6 b.

mana ile irtibatlarını ve farklı anlamları belirtmeye çalışmış, âyetler ve sûreler arasındaki münasebetlere yer verdiği gibi âyetler, hadisler, Arap sözlüğü ve darb-ı mesellerden şahitler getirmiş, şiirle istihsada önem vermemiştir.

Müellifimiz umumiyetle kendini ortaya koymaz, dirayet nitelikli açıklamalarını genellikle kısa tutar, müfessirler tarafından farklı yorumlar yapılan yerlerde, onlardan gerekli gördüklerini, " kile " diyerek yahut " ار " atıf harfi ile nakleder, büyük ekseryetle kaynak göstermez.

Bazen tenkidlerde bulunur, uzun münakaşalara girmez.

es-Sivâsi, ehl-i tasavvuftan olmasına rağmen, tefsiri tasavvufla ve Süleyman Ateş'in de dediği gibi işâri tefsirle ilgili bulunmamaktadır 189.

'Uyûnu't-Tefâsir, pek çok yönden tenkid edilmeye müsaittir. Daha önce yer yer temas edilen başlıca tenkid noktaları şunlardır : Müellifin İsrailiyât tabir olunan malumata ve hayal ürünü hikâleyere bol miktarda yer vermesi, tabiat ilimlerinde bilgisinin azlığı, bunlara karşı olumsuz tavrı, nesh ve nüzül sebepleri konularında hassas davranmaması, istifade ettiği kaynakları bildirmemesi gibi hususlar sayılabilir. Ayrıca bazen Mekki bir âyeti Medeni âyet gibi tefsir ettiği de görülür-190.

Bunun yanında olumlu yönlerin bulunduğunu da söyleyebiliriz. Şöyle ki : Genel yapısı ile kısa, öz, gramer belgisi vererek manaya açıklık kazandırmaya çalışması, âyetlerin hikmet yönlerini, teşvik ve tehdit unsurlarını okuyucuya ısrarla hatırlatması, kıssalar hariç ehl-i sünnet akidesi dışında bir şeyin bulunmaması ve benzeri özellikleri zikredilebilir.

189 bkz. Adı geçen müellif, İşâri Tefsir Okulu, A.Ü.Basımevi, 1974, . 215.

190 Meselâ : A'raf sûresi 29. âyetinin " واليهما وجهكم عند كل مسجد " her mescidde yüzünüzü O'na çevirin " bölümünü في كل صلاة واليهما وجهكم عند كل صلاة her namazda yüzünüzü Kâbe çevirin şeklinde vermiştir ki bu durumda âyetin Medeni olması gerekir. bkz. 'Uyûnu't-Tefâsir, I, vrk. 112 b.

Hacım itibariyle mücez sayılır. Hikâyeler çıkarılacak olsa, hacmi daha da küçülür. Bir kıyaslama yapılsa, denilebilir ki en-Nesefî'nin "Medârikü't-Tenzîl" inden az daha kısa "Celâleyn Tefsiri"nden daha geniştir.

'Uyûnu't-Tefsîr'in belli bir devirde çok tutulduğunu, bir hayli rağbet gördüğünü ve çok okunduğunu tahmin ediyoruz. Yazma nüshalarının çokluğu, nüshaların pek çoğunun kenarlarında ve satır aralarında bol miktarda izah ve şerhlerin yapılmış olması, nüshaların fazla kullanılmış olmaktan eskimış olmaları bir zamanlar çok okunduğu intibahı vermektedir. Birçok nüshada tefsirin ismi "Tefsiru's-Şeyh" olarak geçer . Asıl ismi bulunmaz ki bu da yaygınlığını gösteren bir delil sayılabilir.

Ömer Nasûhî Bilmen Büyük Tefsir Tarihi isimli eserinde " Bu tefsirin mütebariz vasfı görülmemiştir " der. Müellif önceklerden farkı yeni bir anlayışla tefsirini kaleme aldığı iddiasında değildir. Gerek yazılış gayesinden gerekse isminden yeni anlayış koyma yerine, çok mufassal olarak ele alınmış, uzun uzun izahlarda bulunulmuş tefsirleri okuma külfetinden okuyucuyu kurtararak, ona asıl lazım olanı sunmak arzusunadadır.

Yeni bir anlayış getirme, önceklere bir şeyler ilave etme, sonrakilere yol gösterme açısından önemi haiz olmadığı tarafımızdan da kabul edilmektedir. Fakat kendi devrinde önemli bir boşluğu doldurduğundan da şüphe edilmemelidir.